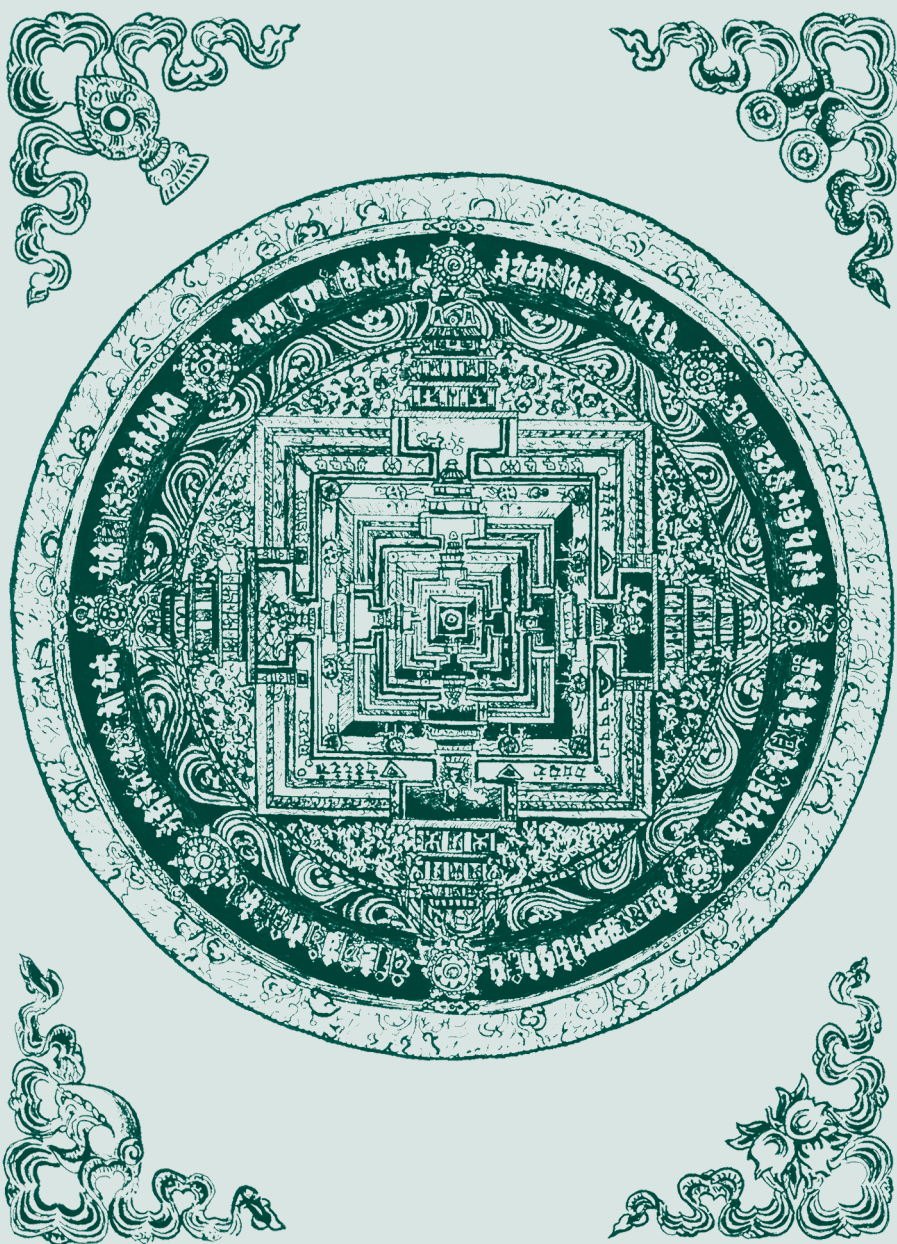

keréknyomok

2012/TAVASZ ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

VÉGH JÓZSEF

A samatha meditáció
tibeti, elefántos példázata 3

GELLE ZSÓKA

Kolostori tánc Tibetben 27

KUZDER RITA

Lhamo,
a tradicionális tibeti opera 36

BÉRES JUDIT

Amdó népdalainak
átfogó tanulmánya 53

DR. AGÓCS TAMÁS

Szemléletek füzére:
Padmaszambhava tanítása 71

BESZÉLGETÉSEK, INTERJÚK

JAKAB KATALIN

HENDREY TIBOR

Beszélgetés
Khenpo Tenpa Jungdrung
Rinpocsével 84

PROGRAMOK, ESEMÉNYEK

Nemzetközi Buddhista
Nyári Egyetem 2011 91

A Tan Szigete Közösség
bajnai elvonulása 94

A Dalai Láma
hetedik látogatása
Magyarországon 95

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

E. J. Michael Witzel:
A világ mitológiáinak eredete 102

Joanna Jurewicz:
Tűz és kogníció
a Rigvédában 102

Richard Gombrich:
Amit a Buddha gondolt 104

Graham Priest:
A gondolkodás határain túl 105

SUMMARIES IN ENGLISH 107

BÉRES JUDIT

Amdó népdalainak átfogó tanulmánya

A Tibet északkeleti részét alkotó Amdó tibeti népdalai a tibeti néphagyomány egyik legfontosabb tárháza. Ezek a dalok napjainkig szerves részei az itt élő emberek hétköznapijainak és ünnepeinek, bár az elmúlt évtizedekben felgyorsult modernizációs folyamatok és nyelvcseréi rendelkezések miatt rohamosan csökken a saját dalaikat ismerő tibetiek száma. Az amdói nyelvjárás és szokások különbözősége, és a területen élő egyéb népcsoportokkal való évszázados szimbiózis léte miatt ezek az énekek nagyban eltérnek a közép-tibeti népdaloktól. Cikkem célja nem az összes tibeti népdal, hanem csupán az amdói népdalok egyes típusainak rövid ismertetése.

A történelmi Tibet észak-keleti részének egyik nagy egysége, Amdó, ma a Kínai Népköztársaság három tartományának részeit képezi: majdnem a teljes Csingháj-tartományt¹ – kivéve az észak-nyugati részt, mely nem tibetiek lakta terület, és a legdélebbi részt, Jusut (*sKye dgu mdo; Yu shu*), mely Khamhoz tartozik –, Kanszu-tartomány (*Gan su*) déli részét – Kannant (*Gan lho; Gan nan*) –, és Szecsuan-tartomány (*Si chuan*) északi részét, Ngabát (*rNga ba; A ba*). Leszámítva a nomád területeket, ahol a tibeti etnikum dominál, a lakosság legnagyobb része han és hui nemzetiségű. E ténynek és a modernizációnak, a hagyományos életmód feladásának együttes hatásaként a népdalok egyre gyorsabban szorulnak ki az amdói tibetiek hétköznapijaiból. A nomádok beköltöznek a városokba, így a nomád munkafolyamatokat kísérő munkadalok szükségtelenné válnak. A földművesek falvaiban a lakosság nagyobb része nem tibeti nemzetiségű, így az újabb generációk már nem az anyanyelvük dalait, mondókait tanulják meg. A nyelvcseréfolyamat következményeként olyan folklór alkotások tűnnek el nyom nélkül, amelyek pedig alapvető hordozói és közvetítői a tibeti nemzeti öntudatnak, kultúrának és nyelvnek. A Kulturális Forradalom (1966–1976) törést hozott a néphagyományban, mikor is a tibeti hagyományok az élet minden területén támadás alá kerültek. Később a politikai légkör enyhültével az 1980–1990-es évektől előtérbe került a tibeti hagyományok, értékek megőrzése, a folklór alkotásokat – nem csupán dalokat, hanem meséket, találós kérdéseket, mondásokat is – feldolgozó könyvek, hanganyagok kerültek kiadásra. Az utóbbi években kutatócsoportok alakultak a tibeti népdalok gyűjtésére, feldolgozására, közülük a legkiemelkedőbb munkát a *The Tibetan Endangered Music Project*² végzi, hsziningi (*Zi ling; Xi ning*) székhellyel.

Az amdói népdalok tipizálása egyelőre még nem történt meg. Léteznek tibeti szerzők által felállított rendszerek, de ezek nem egységesek és átfogóak, és nem a nemzetközi folklorisztika figyelembevételével készültek, így csak egyfajta belső felosztást adnak.

¹ *Mtsho sngon; Qing hai*. A földrajzi neveket magyaros helyesírással adtam meg. A tibeti és a kínai átírás zárójelben található.

² A hsziningi Tanítóképző (*Dge thon slob grwa chen mo*)

tanára, Gerald Roche által vezetett kutatócsoport, mely számára az egyetem tibeti diákjai gyűjtöttek népdalokat, főképp a szülőfalujukban és környékén.

Ahogy az amdói életforma, úgy az amdói tibeti dialektus is külön halmazt alkot a tibeti életforma és nyelv egészében. A nyelvjárás természetesen Amdón belül is területenként változik, de a két alapvető ág, amit megkülönböztethetünk, a nomád és a földműves nyelvjárás.³ A nomádok beszéde archaikusabb, és ami a kiejtést illeti, sokkal „tisztább”, mint a földműveseké.⁴ Ez az elkülönülés a népdalokra nézve is meghatározó, nem csupán a nyelvezetet, hanem a dallamot, énekmodot, szokásokat és a repertoárt illetően is. Más és más dalokat más dallamon énekelnek a nomádok, és másfélén a földművesek. A nomádokra alapvetően a hosszabb, elnyújtott dallam jellemző, míg a földművesekre a rövidebb. De még nomád és nomád, földműves és földműves is más-más dallamon énekel el egy dalt, ha egy hegy más-más oldalán élnék. Az előadásukhoz kapcsolódó szokások és tabuk is eltérőek az egyes területeken; ez főképp a szerelmes dalokra igaz, melyek előadását a földműves területeken sokkal erősebb tiltások kötik, mint a nomádoknál.

Magá az éneklés nincs feltétlenül alkalomhoz kötve. A népdalok többsége része a mindennapi tevékenységeknek vagy az ünnepségeknek. Utcán menet, induláskor, érkezéskor, mosakodás közben, lovon, motoron, bármely pillanatban dalra fakadnak a tibetiek egy beszélgetés közepén, ha egy szóról eszükbe jut egy dal. Az éneklés szervesen hozzátartozik az amdói ember mindennapjaihoz. Énekel kísérik a munkafolyamatokat, a sétát, az ünnepeket, énekelnek egyedül és társaságban. Nincs olyan, kicsit is ünneplésbe forduló találkozó, amely ne torkolna éneklésbe. Igen népszerű játék a kínaiak és mongolok között is megtalálható „ujjal mutogatós” – aminek egyik változatában a vesztes a kör végén énekel – és a „körbeadogató”⁵. Ezenkívül a népdalok elmaradhatatlan elemei az esküvőknek⁶, hajszertartásoknak (*skra ston*) és az újévi ünnepségeknek (*lo sar*) is. Énekelnek gyermek születésekor (*bu ston*), eljegyzéskor (*bag ston*), házavatóskor (*khang ston*) is, ezek közül is a legtöbbet esküvőkön, eljegyzéseken és dalversenyeken⁷. Amdó legtöbb részén még ma is él a szokás, mely szerint az esküvőkön a vendégek rang és kor szerint sorban foglalják el a helyüket. Az étkezés után következik az úgynevezett esküvői sör (*gnyen chang*), amelynek fogyasztása közben a vendéglátó házigazda családja a sorban ülőket éneklésre biztató dalokat ad elő. A vendéglátó család valamelyik tagja minden sorból kiválasztja azt az énekest, aki majd egyik kezében pálinkát (*chang dkar*) tartva, a másikkal saját arcát érintve⁸, a sor előtt lassan jobbra-balra lépegetve előadja dalát⁹, majd a végén átadja a csészét valakinek, akinek folytatnia kell a sort egy következő dallal¹⁰. A dalok előadásának többé-kevésbé kötött sorrendje a következőképp fest: Az ünnepeken „kinyitják a dalok ajtaját”, (*glu sgo 'phye*), majd a kezdő dalokból (*glu 'go rtsom*), magasztaló dalokból (*bstod glu*), tréfás dalokból (*glu kha mtshar*), kérdés-felelet formájú dalokból (*dri ba dris lan*), háladalokból¹¹, szomorú

3 Tib: 'brog skad ill. rong skad.

4 A nomádok kiejtésében az elért és fölért betűkkel jelzett hangok tisztán hallhatók, míg a legtöbb földműves kiejtésében elmosódnak. A mögért *da* egyes goloki nomádok kiejtésében *la* lesz, a többiben *da* marad, míg a földműveseknél teljesen eltűnik. Ez alól talán csak egyes repkongi földműves dialektusok képeznek kivételt, melyekben nagyon tiszta, a nomádokéhoz hasonló kiejtést figyelhetünk meg.

5 Egy kis tárgyat adnak körbe-körbe, míg a társaság egyik tagja elfordulva „üti a ritmust”. Amikor abbahagyja, az abban a pillanatban a tárgyat tartónak kell egy dalt énekelnie.

6 Tib: *gnyen ston*.

7 DPA' 2005, 106.

8 Ez az arcot érintő mozdulat egyébként nem csak az esküvőkre jellemző, hanem a szerelmes dalokat előadó, páros, rögtönzött vagy hivatalos versenyeken is így gesztikulál az énekes. A Geszár-eposz hőseit (*sgrung mkhan*) is ezzel a gesztussal ábrázolják, mikor kinyilatkoztatást kapnak az istenektől, és a *mgur*-énekeseket is.

9 DPA' 2005, 106.

10 Az illető megteheti, hogy nem énekel, de az igen nagy szégyennek számít, tehát tanácsos a csészét elfogadnia.

11 Tib: *bka' drin zhu ba'i glu*.

dalokból (*smreng glu*), csúfolókból (*glu shags*), közvetítő dalokból¹², áldásdalokból¹³ énekelnek sorjában¹⁴. Az esküvőkön a nomádok először szerelmes dalokat, majd valamilyen más népdalt énekelnek. Minden más találkozón is hasonlóképpen játszódik le az éneklés rítusa. A sor, amit a helyet foglalt emberek alkotnak, és amit tibetiül *gral*-nek hívnak, három részre osztható. Ez a tagolás a dalokban is gyakran megjelenik, ahogy a „piac” (*khrom*) is, mely nem a szó szoros értelmében vett piacot jelenti, hanem inkább egyfajta utcai sokadalmat. Attól kezdve, hogy egy tibeti kilép a házából vagy sátrából, már a „piacon” van.

A fentiekből látható, hogy a tibeti felosztás a dalok előadásának alkalmát veszi alapul, nem pedig a dalok formai és tartalmi jellemzőit. A többféle felosztás mind egyetért a szerelmes dalok (*la ye*) és a „népdalok” (*dmangs glu*) elkülönítésében. Az utóbbi kategória esetében a tibeti kifejezés szó szerinti fordítását használtam. Ez nem azt jelenti, hogy a szerelmes dalok nem népdalok, csupán a szerelmes dalokra vonatkozó tabukra utal, mely szerint nagyközönség, család előtt általában nem szokás, nem szabad őket énekelni, ellentétben a másik halmazba tartozó dalokkal.

Az ünnepekkor általában megadott sorrendben éneklük a dalokat, és ezt a sort a „dal ajtaját kinyitni hivatott” énekkel szokás kezdeni. A kezdődalok a földműves területeken terjedtek el. Az énekes mintegy már dalban előre jelzi, hogy énekelni fog, és szívesen veszi, ha mások is csatlakoznak hozzá.

*Hágó folyójának, völgy folyójának
Forrása különböző, nem ugyanaz,
Folyó folyása más-más, nem ugyanaz.
Találkoznak, a tengerben találkoznak,
Vízdagasztó nyári eső öröméért találkoznak.*

*Fenti felhőnek és lenti felhőnek
Helye különböző és nem ugyanaz.
Gomolygásuknak helye más-más, nem ugyanaz.
Találkoznak, kék égen találkoznak,
Esőcseppek hullásának öröméért találkoznak.*

*Hágó emberének, völgy emberének,
Hazája különböző, nem ugyanaz¹⁵.
Anyanyelve más-más nem ugyanaz.
Találkoznak, piacon találkoznak,
Dalnak, táncnak és játéknak öröméért találkoznak.¹⁶*

A „dal ajtaját kinyitó” dalokkal egyrészt az érkező vendéget üdvözlük, másrészt felszólítják a jelen lévő társaságot az éneklésre:

¹² Tib: *bar byol gyi glu*.

¹³ Tib: *bkra shis 'jog pa'i glu*.

¹⁴ DPA' 2005, 107.

¹⁵ Itt a hegyekben élő nomádokról és a völgyekben élő

földművesekről van szó. Ugyanez vonatkozik a következő sorban szereplő „anyanyelvre” is, ami a gyakorlatban nyelvjárást jelent.

¹⁶ RTA 2000, 8.

*Keleten kinyitottam egy ajtót,
Keleten a sárga ajtót kinyitottam,
Egy melegséget gyűjtő dalt énekelek.*

*Nyugaton kinyitottam egy ajtót,
Nyugaton egy fehér kagyló-ajtót kinyitottam,
Egy fényességet gyűjtő dalt énekelek.*

*A piac közepén kinyitottam egy ajtót,
(Bent) a piac dalainak ajtaját kinyitottam,
Egy boldogságot gyűjtő dalt énekelek.¹⁷*

A fenti dalban a nap, a hold és az utca – vagyis az éneklés helyszíne – sokszor használt párhuzamával találkozhatunk. A keleten kinyílt sárga ajtó a felkelő napot jelenti, a nyugaton kinyílt fehér kagyló ajtaja pedig a holdat. A piac ebben a dalban sem a szó szoros értelmében vett piacra vonatkozik, hanem az éneklés helyszínére. Ahogy az első versszakban a melegség az eredménye a napfelkeltének, a másodikban a fényesség a holdfelkeltének, úgy a harmadik versszakban a dalolás megkezdésének eredménye a boldogság.

A magasztaló dalokat újévkor, esküvőn és egyéb ünnepek alkalmával éneklük, de előadhatják konkrét személynek, lámának, szülőnek, idősebb rokonoknak, vezetőnek címezve is. Ilyenkor értelemszerűen az adott személy tisztelete a téma:

*A sor elejéről¹⁸ körbejárva selyem ülőke van leterítve,
A mintás selyem ülőkén
Foglal helyet a rókaprém-sapkás nagybácsi¹⁹.
A nagybácsi olyan, mint a Nap ragyogása.*

*A sor közepéről körbejárva vászonülőke van leterítve,
A foltos vászonülőkén
Foglal helyet a fényes-piros²⁰ kiskéses jóbarát²¹.
A bensőséges jóbarát olyan, mint a Hold ragyogása.*

*A sor széléről körbejárva irhaiülőke van leterítve
A bolyhos irhaiülőkén
Foglal helyet a türkizes-korallos²² nő²³.
A nő olyan, mint az olvadt vaj kavargása.²⁴*

¹⁷ MKHA' 2005, 96–97.

¹⁸ Ünnepeken, vendégségben, vagy egyszerű étkezés-nél a szokások szerint a helyetfoglalás meghatározott – fontossági – sorrendben és irányban történik, és azután ebben a sorrendben osztják ki az ételeket-italokat is.

¹⁹ A *zhang*; szó szerint „anyai nagybácsi”. Az esküvőn a menyasszony számára ő a legfontosabb jelenlévő családtag – mivel fontos szerepet kell betöltenie a lakodalom

szertartásaiban –, így őt illeti meg a legjobb hely.

²⁰ *Skaq*; pirosas-lilás fényes festék elnevezése (RY).

²¹ *Na zla*; szó szerint „egykorú barát.”

²² Türkiz és korall ékszerekkel ékesített.

²³ *Ma sru*; a dalokban gyakran előforduló kifejezés a nőkre. Szó szerint az anyákat és nagynéniket jelenti, gyakorlatilag az összes nőrokon általános neve.

²⁴ NOR BU 1992, 71.

Egy-egy konkrét személy tiszteleténél általánosabb egész Tibet, vagy a szűkebb környezet, hegyek, tavak, folyók, állatok, a puszták, a gabonák magasztalása a sok víz, jó tejhozam, jó legelő és jó termés érdekében, tehát az adott életkörülménynek megfelelő környezet dicsérete, továbbá a kultúra, az összetartás és a vallás tisztelete.

*Mint a fehér kristályból emelt sztúpa,
Olyan a keleti Margyel²⁵ hegy oszlopa.
A hegyen a hegyláncok töretlenek,
Ez Tibet nagy érdemeit²⁶ jelképezi.*

*Mint az övként felkötött fehér selyem,
Olyan az országban kígyózó Páva-folyó²⁷.
A folyó több kisebb folyót gyűjt magába,
Ez a nép nagy összetartását jelképezi.*

*Mint a mezőre terített kék selyem,
Olyan Trisor Gyalmó²⁸, a Kék-tó.
A tóba halak és vidrák gyűlnek,
Ez Tibet nagy erejét jelképezi.²⁹*

A tréfás dal kifejezetten népszerű daltípus Amdóban, főképp Csingháj-tartomány tibetiek lakta részein, Kanszu-tartomány déli részén, és Szecsuan-tartomány Ngaba területén. Elhagyhatatlan elemei az esküvőknek és egyéb mulatozásoknak, sörünnepeknek (*dgyes skyes*) is. A többi dalhoz hasonlóan, helytől és népességtől függő változatokban él. Alapvetően kétféle formai felépítésű tréfás dal létezik: hagyományos felépítésű és felelgetős. A hagyományos daltípusnál két vagy három versszak ellentétes értelmű párhuzamokból épül fel:

1. *Ha a hóoroszlán tejét
Lefejjük, drágakő edény kell³⁰.*

*Ha a gyors ló³¹ lépte
Visz minket, finom patkó kell.*

*Ha százezer dálnok tréfáját
Énekeljük, nektár ízű sör³² kell.³³*

25 *rMa rgyal*; Amdó déli részén végigfutó hegylánc, legnagyobb része a Csingháj-tartománybéli Golokban (*mGo log*; *Guo luo*) található, de átnyúlik Kanszu-tartományba. Amdó leginkább tisztelt hegye.

26 A tibetiben a *bsod nams* szó szerepel, ami a jó tettek felhalmozásából fakadó jó karmára, érdemre utal.

27 *Ma chu*. Kínai nevén Huang He, azaz a Sárga-folyó.

28 A tó istennőjének, gazdászellemének a neve.

29 MKHA' 2005, 108.

30 Ha valami nagy tettet szeretnénk végrehajtani, jó gondolatok, ötletek kellene hozzá (szóbeli közlés alapján: Nyima Cering (*Nyi ma tshé ring*), Kína, Golok megye, Padma falu (*Pad ma*; *Ban ma*), 2011).

31 A *rta 'do ba* a gyorslábú, kiváló lóra értendő, gyakori kifejezés a tibeti folklórban.

32 Szó szerint sör-nektár.

33 RTA 2000, 57–58.

2. *A jó lámának tanár kell,
A jó tanárnak írás kell.
Ha van írás, a láma boldog.*

*A jó vezérnek tanácsos kell,
A jó tanácsosnak beszédképesség kell.
Ha van elég beszédképesség, a vezér boldog.*

*A jó anyósnak meny kell,
A jó menynek munka kell.
Ha van elég munka, az anyós boldog.³⁴*

A csúfolóknak két formája van, az egyik a normál szakaszos felépítésű, a másik a felelgetős, mikor az egyik énekes dalára egy másik válaszol. Az utóbbit főképp újkor, menyegzőkön, alkalmi ünnepeken éneklük. Két vagy több ember kört alkot, majd egymásnak kérdés-kérdés, válasz-válasz módon éneklük a dalt, vagy férfiak és nők felelgetnek egymásnak. Ez egyfajta verseny, melynek győztesét napok elteltével választják ki. Néhány ilyen csoport még napjainkban is létezik.³⁵ Az ilyen típusú felelgetés a szerelmi daloknál fordul még elő, erre később visszatérünk. Az első dalra adott válasz szintén nem meghatározott, az előadókra van bízva, és a gyakorlatban nem feltétlenül kérdés-felelet, hanem egyrészt egyfajta visszavágás, másrészt az első énekes által elkezdett gondolatmenet folytatása. Ebben a tekintetben ez igen nehezen énekelhető daltípus, nem a hangképzését tekintve, hanem azért, mert az énekesek gyors észjárására van szükség ahhoz, hogy feleletet tudjanak adni.

*A: A nótát ne nekem dalold, az égnek dalold!
Ha be tudod takarni a mezőt a kezeddél, akkor dalolj nekem!*

*A nótát ne nekem dalold, a mezőnek dalold!
Ha be tudod takarni a mezőt a ruhád aljával, akkor dalolj nekem!*

*A nótát ne nekem dalold, a víznek dalold!
Ha vizet tudsz merni kötéllel, akkor dalolj nekem!*

*B: A nótát nem neked dalolom, az égnek dalolom,
A kék eget kézzel betakarni nincs módomban,
De mivel az eget a felhő betakarja, neked énekeltem.*

*A nótát nem neked dalolom, a mezőnek dalolom,
A fehér pusztát a ruhaaljjal betakarni nincs módomban,
De mivel a mezőt a hó betakarja, neked énekeltem.*

³⁴ RTA 2000, 39–40.

³⁵ RIN CHEN 2007, 10.

*A nótát nem neked dalolom, a víznek dalolom,
A tiszta vizet kötéllel kimerni nincs módomban,
De mivel a vizet a vödör kimeri, neked énekeltem.*³⁶

A nem felelgetős formában előadott csúfolók egy része más dalokat, például a tréfás dalokat, vagy a körtáncdalokat hivatott bevezetni. Ezeket is a csúfolóra jellemző formában adják elő, és nem például a keletkezés dalokra szinte egyöntetűen jellemző kérdés-felelet formában. Ugyan a tibeti felosztások mindegyike a csúfolók közé sorolja őket, azok tartalmi jellemzőivel nem rendelkeznek, így én inkább abba a kategóriába tenném, amelynek az éneklésére felszólítanak. Több variáció előfordulhat, az egyik legjellemzőbb a három versszakos, szakaszonként három soros, soronként nyolc szótagos felépítés. A tréfás dal éneklésére hívó dalok a következőképp mutatnak:

*Mikor ma reggel eljöttem otthonról,
A fekete sörényű lovam farkát befontam.
Biztosan van egy föld, ahol vágtaázhatok!
Keressük most a jelét a földnek, ahol vágtaázhatok!*

*Mikor ma reggel eljöttem otthonról,
Tele tegeznyi bronz nyílveesszőt hoztam magammal.
Biztosan van egy cél, ahová kilőhetem!
Keressünk most egy célnak tűnő helyet, ahová kilőhetem!*

*Mikor ma reggel eljöttem otthonról,
Tele tréfás dallal készültem.
Biztosan van rá lehetőség, hogy elénekelhessem!
Keressük most a jelét az énekesnek, akivel énekelhetek!*³⁷

A csúfolókra alapvetően az énekes öndicsőítése, a másik énekes szidalmazása, kettejük ellentétpárokkal való szembeállításja jellemző, tréfás formában:

*Az én éles nyelvem olyan, mint a kés,
Az én durva felső fogam olyan, mint a fenőkő.
Ahol kés és fenőkő találkozik,
Nincs olyan gondolat, hogy a zsíros húst el ne vágja.*

*Az én inam olyan, mint a bőrűj,
Az én egyenes térdízületem olyan, mint a nyílveessző.
Ahol új és nyílveessző találkozik,
Jöhet bár Ling Geszár, nincs ok félelemre.
Az én gazdag hangom³⁸ olyan, mint a dharmadal³⁹,*

36 TSHE DPAL 2006, 224–225.

37 BKRA PO 1997, 58.

38 A tibeti a *skad ngag* kifejezést használja. A *skad* magasan képzett hangot, a *ngag* mélyen, a torokban képzett hangot jelenti.

Az az igazán ügyes énekes, aki mind a kettőt tudja használni.

39 *Mgur*.

*Sok csúfolóm olyan, mint az eposz⁴⁰,
Ahol eposz és dharma-dal találkozik,
Lehetsz akár mester⁴¹, nincs okom félelemre.⁴²*

A következő példában pedig már a felelet formát is megfigyelhetjük:

*A: Szálló-lebegő pillangó,
Melyik a külső, melyik a belső, nem tudom.*

*Izgó-mozgó hosszú giliszta,
Melyik a fejed, melyik a farkad, nem tudom.*

*Hebegő-habogó mai dalnok,
Melyik a dal eleje, melyik a vége, nem tudom.*

*B: A te pillangód keselyűvel kelt versenyre.
Keselyűvel versenyezve az égen szállt,
Hogy a szél elviszi, nem tudta.*

*A lassú teknős tigrissel kelt versenyre.
Tigrissel versenyezve az erdőbe ugrott,
Hogy a tüske szúrós, nem tudta.*

*Daltalan legény, ezret legyőzővel⁴³ keltél versenyre.
Ezret legyőzővel versenyezve csúfolóra zendítettél,
Hogy a szád egy zárt erszény, nem tudtad.⁴⁴*

Itt megemlíteném még a közvetítő dalokat, ezek ugyanis leginkább a csúfolók éneklése alkalmával szoktak elhangzani. Ha a közönség nem találja elég szórakoztatónak a dalokat, akkor egy úgynevezett közvetítő ösztökéli őket a jobb előadásra:

*A vörös bengáli tigris azt mondja, ő a legjobb,
A sárga díszes vadjak azt mondja, ő a legjobb.
A szép, tarka szikláshegy kerek közepén
Ti ketten épp egyformák vagytok!
Én, a vadjakborjú jöttem, hogy közvetítsek⁴⁵,
S ti ugyan nem békültök meg⁴⁶, de adjátok meg nekem a tiszteletet!*

⁴⁰ sGrung.

⁴¹ Srid pa; az éneklés mestere, aki birtokában van az összes dalnak.

⁴² TSHE DPAL 2006, 109–110.

⁴³ Stong rgyal; olyan dalnok, aki ezer másikat legyőz az énekversenyekben.

⁴⁴ TSHE DPAL 2006, 235–236.

⁴⁵ Hogy a harcoló feleket kibékítse.

⁴⁶ Szó szerint „nincs közvetítőstök” (bar med rung), azaz nem hallgatnak a közvetítő szavára, nem akarnak kibékülni.

*Az ezret győző dálnok azt mondja, ő a legjobb,
A szép hajadon leány azt mondja, ő a legjobb.
A piaci sokadalom kerek közepén
Ti ketten épp egyformák vagytok!
Én, a dálnok jöttem, hogy közvetítsek,
S ti ugyan nem békültök meg, de adjátok meg nekem a tiszteletet!⁴⁷*

Egyes források az esküvői dalok egy részét, úgymint az após-dalokat (*zhang glu*, *zhang gtam glu*) is, a csúfolók közé sorolja⁴⁸, mivel ezeket is felelgetős formában adják elő. A menyasszony férfi családtagjai a vőlegény férfi családtagjaival felelgetnek egymásnak. Mikor a leendő feleség elindul leendő férje családjának házába⁴⁹, a vőlegény unokatestvérei⁵⁰ ezt a dalt énekelhetik a menyasszony családjának:

*Az égi após⁵¹ gondolata felfelé fordult,
Az unokaöccsök nem maradnak, hazamennek.
Az unokaöccsök derekára kilőni való nyílvessző kell.
Ha nyílvessző nincs, üres a derék.
Az unokák vállára egy fogni való íj kell,
Ha íj nincs, üres a váll.
Az unokaöccsök nem maradnak, hazamennek.
A nagybácsik⁵² megöregedtek, bizony megöregedtek,
Az unokaöccsök kicsik, bizony kicsik.⁵³*

A menyasszony apja részéről pedig a következő a válasz:

*Felajánlási isten, te nem maradtál, elmégy,
a cen-szellem⁵⁴ három nyílvesszője⁵⁵ legyőzött téged.*

⁴⁷ DPA' 2005, 110.

⁴⁸ RIN CHEN 2007, 12–18.

⁴⁹ Hagyományosan az esküvő után a lányt vitték a férj házába, ennek tibeti elnevezése *gnas*, illetve *gnas yul*.

⁵⁰ A tibeti megfelelője, *tsha bo*, a hétköznapi nyelvhasználatban nem csupán az unokatestvéreket jelöli, hanem a családhoz tartozó oldalági férfi rokonokat is, itt is ebben az értelemben értendő.

⁵¹ Az *a myes* szó az apóst jelöli az amdoi tibetiben, a *dgung* a *myes* pedig egy tiszteleti kifejezés rájuk a folklórban.

⁵² *Pha a khu*; szokásos kifejezés a népdalokban a család idősebb férfijaira.

⁵³ RIN CHEN 2007, 17.

⁵⁴ *bTsan*.

⁵⁵ *mDa' btsan mda'*: Csone (Co ne) vidékén, mikor a menyasszony elindul a leendő férje házába, ezt a khataggal

díszített nyilat kell vinnie. Azt tartják, hogy ha így tesz, fia fog születni. Ha ezt elmulasztja, akkor a rákövetkező újévkor be kell pótolnia. Hogyha ezek után sem születik fia, akkor az összes anyai nagybátyja évente egy ilyen dísz-nyílvesszőt ad a férj családjának, és ezt magának a feleségnek kell átadnia. Az átadott nyilat a férj családja nagy becsben tartja, a házi szentélyben helyezi el, és kis kagylókkal, tükkörrel, selyemmel, fehér gyapjúval, khataggal díszíti az áldozati helyet. A nyilat aztán a saját fiuk „lélek-nyilaként” (*bla mda'*) tartják számon, és nagyon szerencsétlen előjelnek gondolják, ha megsérül. Egy piacdall részlete jó példa erre: „...ngas dgung sngon dkyil du mda' zhis 'phangs / mda' na ning 'phen na da lor yong / ltong gan la btsa' zhis ma chags pa / pha a khu' i tshé ring rgyu red / smyug gan la gas kha ma byung ba / bu tsha bo' i yan lag rgyas rgyu red / sgro gan la spu chad ma byung ba / ma sru mo kha rtsis che rgyu red /'”. (RIN CHEN 2007, 22.)

*Leány, ez a Te ajándékod,
Nekem, az apának⁵⁶, milyen hozományom⁵⁷ van?
Tűzhely isten, te nem maradtál, elmégy,
Három ezüstpénz legyőzött téged.
Leány, ez a Te ajándékod,
Nekem, az apának, milyen hozományom van?⁵⁸*

A „keletkezés dalai” (*srid pa chags glu*) a fentebbi felsorolásokban még nem szerepeltek. Bár egyes tibeti szerzők a kérdés-felelet dalokhoz sorolják őket, én mégis külön kategóriát nyitok nekik, mivel véleményem szerint a kérdés–felelet nem a kategóriája, hanem formai és előadásbeli jellemzője több daltípusnak is. A keletkezés dalai nem szerves részei az ünnepi, sorrendhez kötött énekléseknek, mind formailag, mind tartalmukban elkülönülnek a többi amdói népdaltól, amennyiben egy dal akár ezer sort is kithet. A szótagok száma igen változatos, hét-nyolc, akár egy versszakon belül is variálódhat, és a versszakokban található sorszám is változhat egy dalon belül. Az alábbi dal a keletkezés fokozatait ismertető típusba tartozik⁵⁹:

*Kérdés: Keleten van egy fa,
Egy gyökerű, három csúcsú fa.
Mondd, mi a neve e három csúcsnak?*

*Ennek a tetején tizenkét ág van,
Tizenkettő lévén, mindnek adj nevet!
A tetején háromszázhatvan levél van,
Mind a háromszázhatvanak adj nevet!*

*Felelet: Keleten van egy fa,
Egy gyökerű fán három csúcs:
A nap, a hold, a csillagok.*

*A tetejének az a tizenkét ága
Az év tizenkét hónapja, így mondják.
A tetejének az a háromszázhatvan levele
A háromszázhatvan nap.⁶⁰*

Ahogy a fenti példa is mutatta, ezek a dalok kérdés-felelet felépítésűek. Az egyik énekes felteszi a kérdést, egy másik pedig megválaszolja, s mindez tréfálkozó hangnemben történik. A téma nem szorítkozik a Föld és jelenségeinek kialakulására, hanem az elemek, hegyek, vizek, élőlények tulajdonságaival kapcsolatos kérdések is felmerülnek bennük, mint például van-e az égnek tartóoszlopa, és hol lakik a szél.

⁵⁶ Itt a tibetieken a *zhang* szó szerepel, ami az anyai nagybácsit, tehát a menyasszony apját jelöli.

⁵⁷ *rDzong*: hozomány, KEN 2007, 673.)

⁵⁸ RIN CHEN 2007, 17–18.

⁵⁹ Tib: *srid pa'i chags rim gyi skor*.

⁶⁰ NAM 2006, 75–76.

Talán a munkadal a legegyszerűbben behatárolható, és jellemzőiben más népek dalaihoz legjobban hasonlító daltípus. Legelterjedtebb összefoglaló elnevezései a *las gzhas* és *ngal rtsol gyi glu*. Ezeket soha nem kísérik hangszerrel, mivel – értelemszerűen – a munkavégzés megkönnyítését, unalom űzését hivatottak szolgálni, ritmusuk, dallamuk is a munkavégzés üteméhez igazodik – ez oda-vissza igaz. Az ilyen típusú dalok általában egy felső és egy alsó mondatból állnak. A hangterjedelem nem túl nagy, kivéve a terelő dalokat⁶¹, melyek a nagy távolságok miatt igénylik az erőteljes hangokat.

Egyszerűen meg kell különböztetni a földművesek és a nomádok munkadalait. A földművesek főképp a földművelő munkákhoz kapcsolódó dalokat énekelnek, mint például az alábbi gyomláló dal⁶² Sinhuából⁶³:

*Figyelmesen gyomlálj a gyomot!
Gyorsan, sebesen gyomlálj a gyomot!
Gyors a kezem,
Gyors, mint a gyilongi⁶⁴ ló futása,
Sebes, akár a garudák ura,
Míg egy lusta nő megérinti a rézedényt, hogy kimossa,
Míg egy lomha férfi megérinti a bundáját, hogy felvegye,
Én, a nő, végzek az öreg föld gyomlálásával.⁶⁵*

Ide tartoznak még a vetés-aratás egyes szakaszaihoz, terményeihez kapcsolódó dalok, mint például a kaszálódal⁶⁶ és az aratódal⁶⁷. Az utóbbira álljon itt két példa, az első Csapcsa (*Chab cha, Gong he*) körzet Tumpa (*Tum pa, Dong ba*) falujából, a második a Sinhuában lévő Doviból (*rDo sbis*):

1. *Jól van, gyere, gyere!
A kis föld olyan, akár az anyajuh nyaka,
A sarló olyan, akár a farkas szája
Most...vágd, vágd!⁶⁸*
2. *Könnyű kéz, könnyű kéz,
Nekem nincs könnyű kezem,
Nekem nincs gyors kezem,
Hadd vágjasson a vadló!
Hadd repüljön a keselyű!⁶⁹
Mire egy lusta nő megérinti a koszos rézedényt, hogy elmossa,
Befejeztem, befejeztem.*

⁶¹ Tib: *lug rdzi'i glu*. Sokszor a szerelmesdalt is terelődal-ként említik, ugyanis terelés közben előszeretettel éneklük.

⁶² Tib: *yur ma yur ba'i gzhas*.

⁶³ Zhon hwa, Xin hua.

⁶⁴ Gyors, megbecsült amdói lófajta, hasonlóan a *rta 'do-ba*-hoz.

⁶⁵ RIN 2008, 20.

⁶⁶ Tib: *lo tog brnga ba'i glu*.

⁶⁷ *zhing 'breg pa'i gzhas; lo tog 'breg pa'i glu*.

⁶⁸ NYI MA 2010.

⁶⁹ Ez egy szójáték: a tibetiben a vadló *rta rgod* (szó szerint vad ló), a keselyű pedig: *bya rgod* (szó szerint vad madár).

A földműves munkadalokhoz tartoznak még a szántó- és vetődálok (*zhing rmo 'debs kyi gzhas*), az aratás idejének imádságos dalai (*zhing 'breg pa'i skabs kyi smon gzhas*), a csévészódalok (*phang 'khel ba'i glu*), a bálázódalok (*shog rtsig pa'i glu*), a talajdöngölő dalok (*g.yul kha rdung ba'i glu*; *g.yul brdung ba'i glu*), az oszlopállító dalok (*gdung ma 'gyogs pa'i glu*), a házépítéshez kapcsolódó téglarakó dalok (*ar gzhas*), a falépítő dalok (*gyang gzhas*), a föld- és kőhordó dalok (*sa rdo khur ba'i glu*), a földtörő dalok (*sa 'chag-pa' glu*), a szántódalok (*sa zhing rmo ba'i glu*), az aratás végének kezdetekor énekelt dalok (*zhing 'breg tshar kha'i gzhas*) és az aratás végén énekelt dalok (*zhing 'breg tshar skabs kyi gzhas*).⁷⁰

A nomád munkafolyamatokat segítik a fejdalok (*'o ma bzho ba'i glu*, *zho dbyangs*) és vajköpülő dalok (*mar dkrug pa'i glu*), melynek egy változatában a következő sort ismételtetik változó dallammal:

*Áldozom, háromszor áldozom,
Amazzal⁷¹ áldozom.⁷²*

Szintén a nomádok által énekelt dalokat képezik még a terelődalok vagy pásztordalok (*lug rdzi'i glu*), birkanyíró dalok (*bal 'breg pa'i glu*), málházódalok (*khal 'gel ba'i glu*), nemezelődalok (*gdan phyng 'jog pa'i glu*).

Ezekén kívül ismerünk még szövődalokat (*thags 'thag pa'i glu*; *ras 'thag pa'i glu*), trágyagyűjtő dalokat (*lud gsog pa'i glu*) és vadászdalokat (*rngon pa'i glu*):

*(o me ho ho dang me ho ho o o)⁷³
A fekete vadkutya⁷⁴ az, mi a húst a gödörbe dobta,
Én, a fiú, vagyok az, ki a vadkutyákat összegyűjti.
Nem puska hangja, mennydörgés hangja az.
Nem kutya hangja, tigris hangja az,
Vaddisznó tetemét hozzák.
A söröskorsó⁷⁵ kerüljön a szájhoz!⁷⁶*

Ezen kívül hús, vaj és sajt, joghurt, tea és cukornád készítésekor és sok egyéb munkafolyamat során is elhangozhatnak még munkadalok.

Ami a dallamot illeti, más dallama, üteme van az aratást kísérő daloknak, más a mosást végző asszonyok énekének, más a faltapasztáskor énekelt daloknak, de területenként is eltérhet a dallam- és szövegvilág. Azonos típusú szöveget alkalmazhatnak ugyanahhoz a munkafolyamathoz, különféle ritmusokkal, dallammal az egyik vidéken, és egy másik típust egy másik vidéken.

⁷⁰ RIN 2008, 19–21.

⁷¹ *Gan*: annál (*de*) távolabbra mutató szó.

⁷² KA LA PING KA 1989, 368. Lucsuból (*Klu chu*).

⁷³ Szándékosan nem fordítottam le ezt a sort, mivel jobbára lefordíthatatlan szótagokból áll. Az ilyen szótagok igen gyakoriak a tibeti dalokban, a dallam nyújtására

szolgálnak. Helyenként a szavakat vagy ragokat szorosan beleszövik a hajlításokba.

⁷⁴ *Khyi dom nag*. (KEN 2007, 95.)

⁷⁵ Ahogy a többi dalban is, itt is az árpából erjesztett csangról van szó, és nem az Európában ismert sörről.

⁷⁶ KA LA PING KA 1989, 380. Druksuból (*'Brug chu*).

A szerelmes dalokat a tibetiek mindig egy különálló kategóriaként kezelik. Amdóban a legelterjedtebb elnevezés a „hágó ének”,⁷⁷ de énekelnek olyan egyéb elnevezések is, mint „erős dal” (*shugs glu*), vagy „hegyi dal” (*ri glu*), Golokban⁷⁸ pedig „nomád dalnak” (*brog glu*), vagy „társ-dalnak” (*rogs glu*) is nevezik.⁷⁹ Bardzongban⁸⁰ „öreg dalnak” (*glu rgan*) vagy „nagy dalnak”⁸¹ hívják, de ezeket általában egyfajta tabunévként használják abban az esetben, ha nem illik kimondani a dal nevét. Khamban⁸² „szerelmes dal” (*mdza' glu*) és „torokdal” (*mgur-mo*) az általános elnevezés, a Jünnani Decsen⁸³ területen pedig az „ének”⁸⁴ és „hágó-dal”⁸⁵ a használatos. A közép-tibeti dialektusokban „ének” (*gzhas*), ill. „szerelmes ének” (*mdza' gzhas*)⁸⁶ a használatos kifejezés. Egy értelmező szótár⁸⁷ „kis dalnak” (*glu chung*) nevezi.

Mivel a tibeti társadalomban a szülői tiltás-kényszerítés rendezte és nagyrészt rendezi még ma is a kapcsolatokat, a szerelmesek találkozására kevés mód volt. A hegyeken, völgyekben pásztorkodás, munkavégzés közben látó- és hallótávolságban voltak egymástól, de kontaktusba nem léphettek, így messziről elmondhatták egymásnak az érzéseiket. A dalokat általában a pusztában, hegyeken, emberektől távol éneklék, innét ered az általános amdói „hágó ének” elnevezés is. Igen erős tabuk kötődnek az éneklésükhöz, ahogy ezt már korábban említettük, viszont ezek a nomádoknál és földműveseknél más-más erősséggel és jelentőséggel bírnak. Ezek a tiltások fokozatosan alakultak ki, eleinte kevésbé voltak jellemzőek. Ilyen tabu például, hogy a földműves területeken nem szabad szerelmes dalt ellenkező nemű rokonok előtt énekelni⁸⁸, se a házban, közel a házhoz, se családi ünnepeken⁸⁹. A Kék-tó környéki nomádok ünnepek alkalmával énekelhetnek szerelmes dalokat akár a sátoron belül is, de ehhez az idősebbek beleegyezését kell kérni. Ugyanígy az amdói és lhászai földműves esküvőkön is hiányzik a szerelmes dal a repertoárból, ezzel szemben a nomád esküvőkön nem feltétlenül.

Mivel a szerelmes dalokat alapvetően terelés vagy a földműves munkák végzése közben éneklék, a nagy távolságok miatt hosszan kitartott modulációk és díszítő szóelemek jellemzőek a nomád részen, a földműves részen pedig rövidebb, gyorsabb ritmus, kevésbé elnyújtott dallam. A nomádok sokszor a terelődalokkal is azonosítják a szerelmesdalokat, mivel leggyakrabban terelés közben tanulják és éneklék. Az amdói részen a dallama igen eltérő a többi nép-

77 Hegyi hágó: *la gzhas* vagy *la yas/la ye*. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a *la gzhas* az írott forma, míg *la ye* a beszélt, legalábbis a földműves nyelvezetre ez feltétlenül igaz, ugyanakkor a nomád nyelvezet sokszor használ archaikus formákat, így az írott tibeti nyelv szavai gyakran fellelhetők a nomádok beszédében. Tehát a nomádoknál a *la gzhas* (írott) forma használatos inkább. Alexandru Anton-Luca szerint a khampa dialektusokban a *zs* hang gyakran alakul át *j* hanggá, így elképzelhetőnek tartja, hogy ez történt a *la gzhas/la ye* szó esetében is (ANTON-LUCA 2002, 179.)

78 Tib: *mGo log; Guo luo*.

79 ANTON-LUCA 2002, 179.

80 Tib: *'Ba rdzong; Thun de*.

81 Tib: *glu chen*. ANTON-LUCA 2002, 179.

82 *Khams*.

83 *bDe chen*.

84 A *gzhas mo* szót nem lehet lefordítani úgy, hogy a jelentést is közvetítse, így itt az ének (*gzhas*) fordítást

használtam. A *mo* nőképző szó jelentőséggel bírhat a khampa dialektusokban, de etimológiája további vizsgálatot igényel.

85 *la glu*– BSOD 2006, 10. A *gzhas mo* nem pontosan ugyanaz a kategória, hanem a szerelmes daloknak egy jünnani táncos játékkal kibővített típusa, amikor egy kézben elrejtett tárggyal szimbolizálják a másik iránt érzett szerelmüket. A témáról részletesebben ír: Tshe ring Nyi ma 1991. *Bde chen bod rigs gzhas mo*. Yun nan mi rigs dpe skrun khang.

86 ANTON-LUCA 2002, 182.

87 DAG (2004), 131.

88 Azonos nemű esetében más a helyzet, hiszen a férfiak az apától, a nők az anyától tanulják ezeket a dalokat.

89 Ennek a szemérmességnek (*ngo tsha*) egy másik megnyilvánulása egy hasonló, már modernebb tabuban, hogy az amdói földműves családok nem néznek filmeket a családtagokkal közösen.

dal dallamától, szemben a lhászai szerelmesdalokkal, amiknek a dallama rövid, hasonlóan az egyéb népdalokhoz.

A szerelmes dalok igen kedvelt, mondhatni a legkedveltebb dalok Amdóban, így a hét-köznapiokon, baráti társaságban is szívesen éneklük őket, főleg olyan nő társaságában – szinte mindig a férfiak kezdik el ezeket a dalokat énekelni, hiszen a nőket köti a szemérmesség –, akinek irányába az illető így akarja kimutatni az érdeklődését. De ezen kívül gyakran teremtenek alkalmat az előadására a különféle „piknikek”, melyek igen gyakran és spontán módon kerülnek megrendezésre a szabad ég alatt⁹⁰ – ilyenkor nem feltétlenül jelzésértékű a dal, hanem egyszerűen csak a szórakozás kedvéért éneklük –, vagy pedig az olyan ünnepek, mint a lóverseny (*rta rgyug*), íjászverseny (*mda' rtsed*) és a különféle helyi istenségeknek szentelt ünnepek. Ilyenkor hivatalos dalversenyeket szerveznek, és akár távolabbi amdói részokról érkező énekesek is előadnak, de szigorúan betartva a hagyományokat, az elején figyelmeztetik a jelenlévőket, hogy szerelmes dal következik, családtagok együtt ne hallgassák, és a fellépők rokonai távozzanak. A faluban szervezett dalversenyen mindig az adott falu női és egy másik falu férfijai lépnek fel vagy fordítva, de sosem azonos faluból. A verseny vagy a rögtönzött előadás a következőképp zajlik le: vagy egy „főszínpadhoz”, „főkörhöz” gyűlik mindenki, vagy kis csoportok alakulnak ki, hasonlóképpen a kolostorokban megrendezett vitákhoz. A kis körökben egy adott pár (akik nem alkotnak egy párt, csak a verseny kedvéért felelgetnek egymásnak) felváltva, felelgetve énekel. Az épp soron lévő előadó a kör közepén áll, fél kezében a fehér *katagot*⁹¹ vagy pálinkásüveget, - poharat tartja, másik kezével az arcát érinti (ez állandó kíséremozdulata a szerelmesdal éneklésének), lassan körbe lépegetve, forogva adja elő a dalt, majd a végén átadja a kezében lévő *katagot* vagy csészét a másiknak, aki egy másik dallal folytatja. Általában a férfiak sokkal magabiztosabban énekelnek, míg a nők szégyenlősebbek. Az éneklés során jellemző mozdulatuk a közönségtől való félrefordulás és az arcuk takarása. A verseny során a körben ülők tetszésük kifejezésére pénz tűzhetnek az előadók kalapjára.

Ezek az ünnepeken egy évig nem vesznek részt azok a tibetiek, akik rokonukat gyászolják. Ha magasrangú láma vagy vezető halt meg, az egész falu köteles tartózkodni a mulatságoktól.⁹²

A dalversenyek tiltottak voltak a Kulturális Forradalom idején, Repkongban⁹³ például 1978-ban állították vissza a szokást.⁹⁴ Hagyományosan és napjainkban dalverseny szempontjából a „Lurol”⁹⁵, „Csendza Mani”⁹⁶ és a „Trika Larci”⁹⁷ fesztiválok a legnépszerűbbek az amdóiak körében.⁹⁸ Ilyen fesztiválokat tartanak még többek között a Kék-tótól délre fekvő részeken⁹⁹, Kanszu-tartomány déli részén és a Kék-tótól északra fekvő tibeti területeken¹⁰⁰, Golokban.

⁹⁰ Az ilyen közös szerelmesdal éneklést nevezik *la gzhas mnyam len*-nek.

⁹¹ Felajánlási „sál”, amit a tisztetlet jeleként nyújtanak át magasabb rangú szerzeteseknek vagy ajándékozáskor, vendégfogadáskor világiaknak.

⁹² CHAB 2000, 85. Erre igen jó példa különben, hogy a 2008-as tavaszi tibeti zavargások után a tibeti családok szinte egyöntetűen tartózkodtak a rákövetkező tibeti újév megünneplésétől, ezzel adózva a zavargások során elhunyt, általuk nem ismert tibetieknek is.

⁹³ *Reb gong, Tong ren*.

⁹⁴ ANTON-LUCA 2002, 177.

⁹⁵ *Drug pa'i klu rol*. Repkong területén lévő hat különböző faluban megrendezett fesztiválsorozat.

⁹⁶ *gCan tsha ma Ni*. A Csingháj-tartományban lévő Csendza (*gCan dza; Jian za*) területén a hatodik holdhónapban megrendezett vallásos ünnep.

⁹⁷ *Khri ka la rtse*. A hatodik tibeti hónap végén Trikában (*Khri ka; Gui de*) tartott öt napos fesztivál, Amnyi Jülha (*A myes yul lha*) ünnepe.

⁹⁸ ANTON-LUCA 2002, 180.

⁹⁹ *mTsho lho, Hai nan*.

¹⁰⁰ *mTsho byang, Hai bei*.

A szerelmes dalok dallama, mivel a férfiak és nők közti vágyat, vonzódást, szerelmet és az ebből fakadó egyéb érzéseket jelképezi, kellemes, a nyelvezete pedig cifra, díszítésekkel, hasonlatokkal és metaforákkal teli. Gyakran használnak természeti képeket, és igen gyakori az állandósult kifejezések ismétlődése. Az előadási módjára a fent leírtakon kívül a felelgetős forma a jellemző, nem kérdés-felelet alakjában, hanem a csúfolókhöz hasonlóan a férfi által énekelte szakaszra reagál a nő, vagy fordítva. Felépítésére a két-három versszakos forma jellemző. A földműves területeken főképp két versszakból állnak a dalok, ilyenkor az első a példa, a második a példázott. A három szakaszosnál az első kettő a példa, a harmadik a példázott.¹⁰¹ Egy versszakban akár páros, akár páratlan, általában változó és kettőtől hétig terjedő a sorok száma. A többi népdalhoz hasonlóan meghatározott sorrendben adják elő a téma függvényében. Ezek a témák és sorrendek területenként eltérőek lehetnek, itt-ott bővülnek egy témakörrel, vagy kihagynak egy másikat. Az itt található példák az előadás sorrendjét követik ugyan, de a lista nem teljes. Az alábbi egy párvalasztó szerelmes dal:

A felső Julung lókarámjában

Egy-egy ló üget.

Nekem nincs társam az ügetéshez, így itt maradok,

Az én társam, fiatal kanca¹⁰², te legyél!

A falu központjában¹⁰³

Egy-egy pár tölti idejét.

Nekem nincs társam az időtöltéshez, így itt maradok,

Az én játszótársam, leány, te legyél!¹⁰⁴

A társuló dalokban elkötelezettségüket nyilvánítják ki a választott mellett:

Nincsen sok lovam, csak egy van,

Az az egy ló az ég sárkánya¹⁰⁵.

Sárkánynak hívom bár, de nem ordít,

Száz ló között ragyogó.

Nincs sok szeretőm, csak egy van,

Az az egy szerető Tárá-(szobor)testű¹⁰⁶.

101. DKON 2003, 534–537.

102. *Thor mo*; 3–4 éves kanca. Szóbeli közlés alapján: Dzsamjang Jesi ('*Jam dbyangs ye shes*'), Kína, Csinghajtartomány, Hainan megye, Csapcsa, 2010.

103. A tibetiben a *rtsed ra* szó szerepel, ami szó szerint játszóteret jelent, a gyakorlatban viszont azt a helyet, ami a falu közepén van, és ahová időt tölteni érkeznek a tibetiek.

104. BAN 2009, 23.

105. A tibeti néphiedelemben az égen egy sárkány lakik,

aminek ordítása a mennydörgés. A nagyon gyors, kiváló, esetleg csodás képességű lovak vágóját gyakran hasonlítják e sárkány röptéhez.

106. Tárá istennő, akinek alakját gyakran állítják nőideálként. A tibetiben a *sGron ma* szó szerepel, ami egy alakváltozat a beszélt amdőiban a *sGrol ma*-ra. Ez egy szójáték, ugyanis a testre használt tiszteleti szó (*sku*) egyaránt jelentheti egy istenség szobrát is, ahogy a következő sorban jelenti is.

*Szobornak neveztem, de nem áldozok neki¹⁰⁷.
Az egykorú barátok közt ragyogó.¹⁰⁸*

Az elválás dalaiban pedig főleg az elválásról magáról, az elválás okairól énekelnek:

*A kék ég kupolája alatt
Én, az ordító kissárkány¹⁰⁹, boldog vagyok.
Bár boldog vagyok, mégsem maradhatok.
Mikor a felhő a tó partjára kél,
Mikor a köd a tó széléhez ér,
Nem gondolhatok arra, hogy ne menjek.
A magam mögött hagyott milliárd csillagot
El nem feledve indulok.
Esthajnalcsillag, ki köztiük vagy,
Ragyogd el nekik a szavaimat.*

*Jungdrung¹¹⁰ falu közepén
Én, a játékos leány, boldog vagyok.
Bár boldog vagyok, mégsem maradhatok.
A közvetítő¹¹¹ megérkezett.
Hogy a szüleimet becsapjam,
És ne menjek, arra nem gondolhatok,
A magam mögött hagyott egykorú barátaimat
El nem feledve indulok.
Gyermekkori szerelmem, ki köztiük vagy,
Te ismered a szavaimat.¹¹²*

A kedvesre emlékező dalokra egy példa:

*Elmondom, hogyan emlékezem a gyors lovamra:
Előző három éjjelen háromszor álmodtam,
Fehér mezőn futó lóval álmodtam,
Aranyló nyereggel felnyergeltem, ezt álmodtam,
Ezenkívül három lépésnyire elvitt, ezt álmodtam.
Mikor a szürke hajnal felkelt,
Nem ültem a lovamon, csak álmodtam.*

107. Itt jelenik meg a fentebb említett szójáték: a szobornak (*sku*) áldozni szoktak (*mjal*), de a testnek (*sku*) nem.

108. BOD KYI 1987, 79.

109. Mennydörgés.

110. A névvel nem egy konkrét falura utalnak. A szó a bön

vallású területeken elterjedt dalokban gyakran használatos általános név a falvakra.

111. *Bar ba*, az a személy, aki a lánykérésnél közbenjár, mivel ez nem történhet személyesen.

112. BAN 2009, 488.

*Elmondom, hogyan emlékezem a kis kedvesemre:
Előző három éjjelen háromszor álmodtam:
A falu közepén találkoztunk, ezt álmodtam,
Nevetve három szót mondott, ezt álmodtam,
A fejiünket egy párnára tettük le, ezt álmodtam.
Mikor a sziürke hajnal felkelt,
A kedvesemmel nem találkoztam, csak álmodtam.*¹¹³

Az elkészítés dalaiban pedig végleges búcsút intenek a kedvesüknek:

*A Kék-tó nem megy, itt marad,
A vadkacsa nem marad, elmegy.
A tótól jobbról-balról elköszön,
A Tó Szívétől¹¹⁴ végleg elköszön.*

*A kis kedves nem megy, itt marad,
A hős ifjú nem marad, elmegy.
A falutól jobbról-balról elköszön,
Kedvesétől végleg elköszön.*¹¹⁵

A fent említett daltípusok csupán egy töredékét képezik az amdói daloknak, számos más műfaj létezik ezeken kívül, a szerelmi balladáktól (*rogs 'then*) kezdve a Geszár-eposzban található eposz dalokon (*sgrung glu*) keresztül a sördalokig (*chang glu*), melyek a fentiekkel együtt későbbi kutatások tárgyát képezhetik.

Bibliográfia

ELSŐDLEGES IRODALOM

- BAN 2009: *A mdo la gzhas rMa klung sgeg mo'i rlab sgra*: Ban de tshe ring – Bsod nams tshe brtan (szerk.). Kan su'u mi rigs dpe skrun khang.
- BKRA PO 1997: *Glu shags srid pa'i dar lce*: bKra po (szerk.). Zi ling: mTsho sngon mi rigs dpe skrun khang.
- BOD KYI 1987: *Bod kyi la gzhas gzhon nu 'gugs pa'i lcags kyu*: mTsho sngon zhing chen mang tshogs sgyu rtsal khang (szerk.). Zi ling: mTsho sngon mi rigs dpe skrun khang.
- DPA' 2005: *A mdo'i yul du dar khyab che ba'i dmangs glu'i skor rob tsam gleng ba*: dPa' khar rgyal. Ziling: *Mang tshogs sgyu rtsal* 2005/2: 102–111.
- KA LA PING KA 1989: *Ka la ping ka'i sgra dbyangs*: Zi ling: mTsho sngon mi rigs dpe skrun khang.

¹¹³. BAN 2009: 236–237.

¹¹⁴. A Kék-tó közepén lévő sziget (*Mahádéva*) neve a

szájhagyományban.

¹¹⁵. BAN 2009, 503.

- NAM 2006: *Glu srid pa co ka'i drug 'gyur*: Nam mkha' tshe ring (szerk.). Kan su'u mi rigs dpe skrun khang – mTsho lho bod rigs rang skyong khul mang tshogs sgyu rtsal khang.
- NOR BU 1992: *mTsho lho'i dmangs glu*: Nor bu dbang rgyal (szerk.). mTsho lho bod rigs rang skyong khul dmangs khrod rtsom rig gi dge mtshan sna 'dzoms gzhang las khang.
- RIN 2008: A mdo'i rong khul gyi las gzhas: Rin chen rgyal. Zi ling: *Mang tshogs sgyu rtsal* 2008/1: 19–21.
- RTA 2000: *A mdo'i dmangs glu gces bsdus*: rTa mgrin sgrungs (szerk.). Zi ling: mTsho sngon mi rigs dpe skrun khang.
- TSHE DPAL 2006: *A rig glu shags snyan dbang gso ba'i bdud rtsi*: Tshe dpal bkra shis – 'Jigs byed tsho – mGon rgyal (szerk.). Zi ling: mTsho sngon mi rigs dpe skrun khang.

MÁSODLAGOS IRODALOM

- ANTON-LUCA 2002: Anton-Luca, A.: Glu and La Ye in Amdo: An Introduction to Contemporary Tibetan Folk Songs. In: Toni Huber (szerk.). *Amdo Tibetans in Transition. Society and Culture in the Post-Mao Era*. Leiden, Boston, Köln: Brill's Tibetan Studies Library, 2/5: 173–197.
- BSOD 2006: Bsod nams nor bu (szerk.): *Dbyangs can ngag gi 'gyur khug – Yun nan Bde chen rdzong gi dmangs khrod glu gzhas gces bsgrigs*. Pe cin: Mi rigs dPe skrun khang.
- CHAB 2000: Chab 'gag rdo rje tshe ring: Chab 'gag sa cha'i yul srol skor zhig brjod pa. *Bod ljong sgyu rtsal zhib 'jug*. Lha sa: Bod ljongs sgyu rtsal zhib 'jug rtsom sgrig pu'u 2000/1: 85.
- DAG 2004: Padma rdo rje (szerk.): *Dag yig gsar bsgrigs*. Zi ling: mTsho sngon mi rigs dpe skrun khang.
- DKON 2003: dKon mchog. Bod kyi glu gzhas skor rob tsam bshad pa. In: Kha sgang bkra shis tshe ring (szerk.): *Bod kyi yig rnying zhib 'jug mTsho sngon mi rigs slob chen Rig gzhang*. Mi rigs dPe skrun khang, 2003 [1992/2]: 534–537.
- KEN 2007: Ken zhan tsung – Li cun ying – lHun grub rdo rje: *A mdo'i kha skad tshig mdzod*. Kan su'u mi rigs dpe skrun khang.
- MKHA 2005: mKha 'bum: Bod kyi dmangs khrod glu gzhas skor gyi dpyad pa thar thor. Zi ling: *Mang tshogs sgyu rtsal* 2005/1: 93–108.
- RIN 2008: Rin chen rgyal: A mdo'i rong khul gyi las gzhas. Zi ling: *Mang tshogs sgyu rtsal* 2008/1: 19–21.
- RIN CHEN 2007: Rin chen skyabs: A mdo co ne'i dmangs glu thor bu phyogs bsgrigs. Zi ling: *Man tshogs sgyu rtsal* 2007/2: 9–23.

GYŰJTÉS ÉS SZÓBELI KÖZLÉSEK

- 'JAM 2010: 'Jam dbyangs ye shes: Kína, Csingháj-tartomány, Hainan megye, Tangkarmo falu (*mTsho sngon, mTsho lho, Thang dkar mo*).
- NYI MA 2010: Nyi ma tshe ring: Kína, Csingháj-tartomány, Hainan megye, Tumpa falu (*Qinghai, mTsho lho, Tum pa*).